

А.Л. Кудіна

СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ОБРАЗУ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ У ТВОРАХ О.С. ПУШКІНА

Художній твір є сферою, у якій конкретно суміщаються мова і мислення і відбувається їхня взаємодія. „Кожний великий поет, творчість якого є певною віхою у розвитку поезії, привносить своє світорозуміння сутності речей, явищ, і поетичні образи, створені ним, є оригінальними тому, що базуються на його світорозумінні, виражають нове розуміння функцій і призначення речей" [2, с. 45]. Г. Сириця зазначає, що „у виборі та упорядкуванні мовних одиниць у межах художнього тексту письменник спирається на особисту мовну картину світу, вибудовуючи власну систему домінантних і периферійних смислів" [6, с. 3].

У ліричній літературі домінує характеристика внутрішнього світу людини, розкриття емоційних станів та переживань.

Образ героя у художньому творі знаходить втілення на мовному рівні. Стосовно цього Л. Тимофеев наголошує на тому, що усі елементи, необхідні для створення характеру – його вчинки, оточення, деталі життя – усе це може бути показане митцем лише за допомогою тих засобів зображення, які має література – композиції і мови [7, с. 154]. Характер героя і семантична специфіка образу взаємообумовлені, через зображення героя автор розкриває його внутрішній вигляд, психологічний і моральний світ [8, с. 52].

На думку В. Марка, концепція людини корелює зі стилем письменника, причому аналіз цих двох явищ не може вестися окремо. Дослідник наголошує на тому, що „художня концепція людини – важлива теоретична й методологічна категорія, яка охоплює принципи зображення персонажів і систему суспільно-філософських поглядів письменника на людину" [4, с. 54-55].

Художній текст трансформує семантику нейтральних слів, при цьому спостерігаються текстові нарощення смислу, передусім емоційно-експресивні та естетичні. Мовні одиниці набувають нового, індивідуального, залежного від контексту значення. Саме тому аналіз художнього тексту передбачає дослідження поетики його імпліцитних смислів. Образом ліричного героя поезій О.С. Пушкіна притаманні риси „позитивного" типу особистості, які співвіднесені з особливостями загального образу „позитивного" героя, створеного в уявленні народу.

Метою дослідження є виявлення особливостей семантики образу ліричного героя творів О.С. Пушкіна, присвячених друзям. Спостереження над закономірностями взаємодії загально-абстрактного і конкретного існування слова у тексті дозволяють виділити у художньому творі два типи семантичних зв'язків: конотативні та асоціативні. Конотативні зв'язки є „суспільно усвідомленими"; в свою чергу, асоціативні виникають як результат вираження

індивідуальних особливостей світосприйняття автора. Саме тому „у творчому процесі значення часто не впливає з предмету, а надається йому" [1, с. 110].

Принципова відмінність семантики художнього мовлення від звичайної є загальноновизнаним фактом філологічної науки, естетична вмотивованість мовних елементів у художньому творі є явищем більш високого порядку, ніж вмотивованість цих елементів при використанні мови у комунікативній функції [3, с. 17]. Художній текст трансформує семантику нейтральних слів, при цьому спостерігаються текстові нарощення смислу, передусім емоційно-експресивні та естетичні. Мовні одиниці набувають нового, індивідуального, залежного від контексту значення. Саме тому аналіз художнього тексту передбачає дослідження поетики його імпліцитних смислів.

У ліриці О.С. Пушкіна найбільш стабільною групою є компоненти семантичного поля „дружба". Повторюючись у різних за формами поезіях, серед яких послання до друзів, вони сприяють експліцитному вираженню автором даного концепту. У змісті поезій, присвячених друзям, чітко простежується тенденція до конкретизації. Вона зумовлюється як біографічним характером віршів, так і особливим співвідношенням у них загального і часткового, яке притаманне творам мистецтва взагалі [5, с. 93]. Компонентами семантичного поля „дружба" є широке коло номінацій: *дружба, любовь, друг, брат, товарищи, братство, дружество, соединенье, размолвка, примиренье, разлука, судьба, судьбина, дружный, сердечный, счастливый, восторг, мечта, радость, покой, утешенье, смелый, вольный, свобода, гордится, честь, поддержать*. Цей перелік є незмінним для більшості послань до друзів.

Домінантним у семантичній структурі образу ліричного героя є компонент „єднання – братерство". Його експліцитному втіленню сприяють слова і словосполучення: *союз, тесный круг друзей, дружба верная, дни соединений, ждатель, встретиться, обняться*.

Аналогічна стилістична функція належить і синтаксичним конструкціям із зверненням: „О неизменный друг, тебе я посвятил И краткий век, уже испытанный судьбою, И чувства – может быть, спасенные тобою" („Чаадаеву"), „Друзья мои, прекрасен наш союз!" („19 октября"). У поетичних рядках особливим чином поєднані дві, на перший погляд, протилежних інтенції. Перша вносить у інтонацію віршів риси урочистості, піднесеності, чому сприяє використання книжних зворотів (*мирный круг, во сто крат милее, неизменный друг, посвятить краткий век, друзья прекрасного*). Друга – це розмовний, побутовий план вірша.

Семантичній структурі образу ліричного героя послань О.С. Пушкіна властивий і компонент „єдиний спосіб мислення", експліцитному втіленню якого сприяють номінації: *ум, мысли, совет, укор, беседы, споры, разговоры, посудить, побранить*: „И, признаюсь, мне во сто крат милее Младых повес счастливая семья, Где ум кипит, где в мыслях волен я, Где спорю вслух, где чувствую живее, И где мы все – прекрасные друзья" („Послание к кн. А.М. Горчакову").

Важливим у семантичній структурі образу ліричного героя численних творів О. С. Пушкіна, присвячених друзям є компонент „поетична праця”. У вірші „Дельвігу” із втіленням цього компоненту пов'язані перифрази (*наперсник богов – поэт, лирные звуки – стихи*), номінації, серед яких – абстрактні поняття із значенням „емоційний стан поета у момент творчості”: *поэт, музы, вдохновенье, наслажденье, упоенье*.

У поезії „Чаадаєву” компонент „поетична праця” виражений словами і словосполученнями, які поєднуються у окремі групи функціональним зв'язком: *тишина, уединенье, тихий труд, жажда размышлений, музы; петь, мечты, природа, любовь, дружба верная*. У вірші „19 октября” експліцитно виражений компонент „ставлення до поетичної творчості як до місії”: „...Но я любил уже рукоплесканья, Ты гордый пел для муз и для души; Свой дар, как жизнь, я тратил без вниманья, ты гений свой воспитывал в тиши ”.

Крім розглянутих компонентів семантичної структури образу ліричного героя послань О.С. Пушкіна притаманний компонент „відданість”: ; „Ни музы, ни труды, ни радости досуга – Ничто не заменит единственного друга”, „Одно желание: останься ты со мной! Небес я не томил молитвою другой” („Чаадаєву”).

До семантичної структури образу ліричного героя віршів О.С. Пушкіна про дружбу входить компонент „вірність”. Імпліцитно він виражений у назві поезії „19 октября”. Комплексний аналіз лірики поета дозволяє говорити про постійний характер цього компонента. Впродовж всієї творчої діяльності О.С. Пушкін постійно звертається до Пушина, Дельвіга, Кюхельбекера та інших лицейських друзів.

Варто зазначити важливість цього семантичного компонента для семантики образу ліричного героя. Його асоціативний зв'язок із компонентами „щирість”, „відвертість”, „чесність”, „шляхетність” значно поглиблює характеристику образу ліричного героя, сприяє включенню до семантичної структури морального аспекту

Семантиці образу ліричного героя О.С. Пушкіна притаманний компонент „контрапозиція щодо негативного типу особистості”. Стосовно до поезій О.С. Пушкіна, присвячених друзям, цей компонент семантики образу ліричного героя конкретизується такими компонентами, як „антипатія”, „неприязнь”, „ненависть”. Їхнє імпліцитне втілення пов'язане з особливостями інтонації, композиції аналізованих творів, експліцитному втіленню компонентів сприяють номінації, що характеризують образ „негативного” типу особистості.

У посланнях О.С. Пушкіна до друзів образ „негативного” типу особистості – збірний, абстрактний. У поезії „Дельвігу” абстрактний збірний образ „негативного” героя співвідноситься із персоніфікаціями „заздрість”, „нещирість”: „... Но где же вы, минуты упоенья, Неизъяснимый сердца жар, Одушевленный труд и слезы вдохновенья! Как Дым исчез мой легкий дар, Как рано зависти привлек я взор кровавый И злобной клеветы невидимый кинжал!

Нет, нет, ни счастьем, ни славой, Ни гордой жаждою похвал Не буду увлечен!..."

Отже, до семантичної структури образу ліричного героя поезій О.С. Пушкіна, присвячених друзям, входять не лише компоненти, значення яких обмежене рамками понять „дружба“, „вірність“, а й асоціативно пов'язані з ними компоненти, що розкривають образ ліричного героя із моральних позицій, у аспекті „добро – зло“.

Із втіленням значущого для семантичної структури образу ліричного героя О.С. Пушкіна компонента „контрапозиція щодо негативного типу особистості“ пов'язані характеристика образу „негативного“ типу особистості, а також чітко виражена позиція стосовно нього образу ліричного героя.

Література

1. Баталова Т.П. Типология семантических связей в художественном произведении // Основные понятия и категории лингвостилистики. – Пермь: ПГУ, 1982. – С. 108-113.
2. Бегиашвили А.Ф. Философия и поэзия // Философские проблемы поэтической речи. – Тбилиси : Мецниереба, 1973. – С. 44-47.
3. Максимов Л.Ю. Литературный язык и язык художественной литературы // Анализ художественного текста. – Москва : МГУ, 1975. – Вып. 1. – С. 17-23.
4. Марко В. Кодування художнього тексту // Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах. – 2007. № 8 (605). – С. 54-59.
5. Степанов Н.Л. Лирика Пушкина. – Москва : Наука, 1974. – 342 с.
6. Сырица Г.С. Поэтика портрета в романах Ф.М. Достоевского : монография. – Москва : Гнозис, 2007. – 407 с.
7. Тимофеев Л.И. Основы теории литературы : учеб пособие [для студ. пед. Ин-тов]. – Москва : Просвещение, 1976. – 548 с.
8. Токарик М. Новели Василя Стефаника як експресіоністичне відображення дійсності // Дивослово. – 2003. – № 2. – С. 64-66.

Аннотация

В статье анализируются особенности семантики образа лирического героя дружеских посланий А.С.Пушкина. Выявляются характерные для лирики семантические компоненты, среди них определяются доминантные, а также ассоциативно связанные с ними компоненты, которые раскрывают образ лирического героя с нравственных позиций, в аспекте „добро – зло“.

Ключевые слова: лирика, дружеское послание, семантический компонент.

Анотація

У статті аналізуються особливості семантики образу ліричного героя послань до друзів О.С. Пушкіна. Виявляються характерні для лірики семантичні компоненти, серед яких визначаються домінантні, а також

асоціативно пов'язані з ними компоненти, які розкривають образ ліричного героя з моральних позицій, у аспекті „добро – зло”.

Ключові слова: лірика, послання до друзів, семантичний компонент.

Summary

The article deals with the research of the semantic specific of lyric hero in the Pushkin's poetry. The typical for lyric semantic components are depicted, dominant components are determined. Also the article analyses the associated components, which describe the image of lyric hero in moral aspect.

Key words: lyric, letters to friends, semantic component.